

جایگاه راهنمایی و مشاوره در اسناد تحولی: مطالعه کیفی

عزت‌اله فولادی^۱، عزیزالله تاجیک اسمعیلی^۲، عبدالرحیم کسای اصفهانی^۳، کیانوش زهراکار^۴

چکیده

نقش مشاوران مدرسه در تسهیل رشد دانش‌آموزان و ارتقای روانی - اجتماعی آنان، گسترش یافته است تا در رویایی با تغییرات جامعه و مدرسه، نیازهای دانش‌آموزان و پاسخ به مطالبات اجتماعی، پیش‌رو باشند. هدف پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل چگونگی جایگاه راهنمایی و مشاوره در اسناد تحولی ملی بود. این پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون مبتنی بر ۸ سند تحولی ملی (مبانی نظری، سند تحول و زیرنظام‌های شش‌گانه تحولی نظام تربیت رسمی عمومی) انجام گرفت. از اسناد تحولی، ۲۲ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی شامل سلامت‌محوری و پاسخ به نیاز دانش‌آموزان مبتنی بر مشاوره مدرسه؛ استقرار نظام جامع راهنمایی و مشاوره با حضور راهبران تحول‌ساز در تمام مدارس؛ متناسب‌سازی مشاوره مدرسه و تربیت مشاوران مبتنی بر استانداردها؛ انجام راهنمایی و مشاوره در تمامی مراحل تربیت؛ راهنمایی و مشاوره سامان‌بخش فرایند آموزشی - تربیتی از پیش‌دستانی تا پایان متوسطه؛ ضرورت مشارکت راهنمایان تحول‌گرا و توجه کانونی به استقرار نظام راهنمایی و مشاوره، و اصالت برنامه‌محوری با نقش راهبری مشاور؛ و مقوله هسته‌ای (اجرای برنامه جامع راهنمایی و مشاوره رشدی با مشارکت نظام‌مند مربیان تحول‌گرا بر پایه توجه کانونی نظام آموزش و پرورش به نقش تکمیلی و سامان‌بخشی فرایند آموزشی - تربیتی آن از پیش‌دستانی تا پایه ۱۲ متوسطه امکان‌پذیر است)، به دست آمد. یافته‌ها نشان داد که راهنمایی و مشاوره مرکز توجه و ثقل نظام تربیت رسمی عمومی و سامان‌بخش فرایند یاددهی - یادگیری است. همسو با ادبیات نظری موضوع پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که برنامه راهنمایی و مشاوره مدرسه، رشدی، جامع، نظام‌مند، فرایندی و فراگیر است. جایگاه راهنمایی و مشاوره در اسناد تحولی با وضعیت موجود مدارس، فاصله زیادی دارد. بنابراین، استقرار نظام و برنامه جامع راهنمایی و مشاوره مدرسه مبتنی بر استانداردها ضروری است.

واژه‌های کلیدی: آموزش و پرورش، جایگاه راهنمایی و مشاوره، اسناد تحولی، زیرنظام‌های تعلیم و تربیت.

۱. دکتری تخصصی مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
۲. دانشیار گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (tajikesmaeili@gmail.com) (نویسنده مسئول).
۳. استادیار گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
۴. دانشیار گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

**The position of guidance and counseling in developmental documents:
A qualitative study**

Ezzatollah Fouladi¹

Azizollah Tajikesmaei²

Abdurrahim Kasaei Esfahani³

Kianoush Zaharakar⁴

Abstract

The role of school counselors in facilitating students' development and their psycho/social promotion has expanded, to be at the forefront of changing community and school, student needs, and responding to social demands. The purpose of the research was to study and analyze the position of guidance and counseling in national evolutionary documents. This research was conducted with a qualitative approach and method of theme analysis based on 8 national evolutionary documents (theoretical foundations, evolutionary document and six evolutionary subsystems of education system). From national documents, 22 sub-categories and 7 main categories, including centered health and responding to the needs of students based on school counseling; Establishment of a comprehensive guidance and counseling system with the presence of transformational leaders in all schools; Adapting school counseling and training counselors based on standards; Performing guidance and counseling in all stages of education; Supervising and organizing the educational process from preschool to high school; The need for the participation of transformational educators and focus on the establishment of the guidance and counseling system, and the originality of the program-centered with the role of counselor leadership, and was achieved the core category. Findings showed that guidance and counseling is the center of attention and gravity of the formal and general education system and organizes the teaching-learning process. Consistent with the theoretical literature of the subject, it can be concluded that the school guidance and counseling program is developmental, comprehensive, systematic, process and comprehensive. The position of guidance and counseling in the evolutionary documents is far from the current situation of schools. Therefore, it is necessary to establish a comprehensive school-based guidance and counseling system.

Keywords: education, the position of the guidance and counseling, evolutionary documents, education subsystems.

-
1. PhD in Counseling, Kharazmi University of Tehran.
 2. Associate Professor, Department of Counseling, Faculty of Psychology and Education, Kharazmi University of Tehran (tajikesmaei@gmail.com) (Corresponding Author).
 3. Assistant Professor, Department of Counseling, Faculty of Psychology and Education, Kharazmi University of Tehran.
 4. Associate Professor, Department of Counseling, Faculty of Education and Psychology, Kharazmi University of Tehran.

مقدمه

در دین اسلام، نیاز آدمی به راهنمایی و هدایت از سوی افراد شایسته، امری مسلم، مستمر و پایدار است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ ب). انسان در طول تاریخ، به دنبال راهنمایی و مشورت با افراد بصیر و باتجربه بوده است. تحول جوامع از حالتی ساده و اولیه به وضعی پیچیده، در عین وجود فواید و مزیت‌ها، دشواری‌هایی را به دنبال داشته است (گیسون و میشل، بی تا، ترجمه ثنایی و همکاران، ۱۳۸۶؛ احمدی، ۱۳۸۹). با صنعتی شدن کشورها و پیچیدگی روابط فردی، اجتماعی و فرهنگی، بر گستره و نفوذ خدمات راهنمایی و مشاوره افزوده شد (شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای^۱، ۲۰۱۶).

خدمات راهنمایی و مشاوره به تدریج با ایجاد تغییرات گسترده و نقش آفرینی سازمان‌ها و انجمن‌های علمی برای مواجهه فعال با نیازهای فردی - اجتماعی و فرهنگی و با تمرکز بر گروه کودک و نوجوان در حیطه‌های رشدی، شکل علمی و نظام‌مندتری به خود گرفت. ارتقای طرز فکرها و رفتارها در چارچوب حیطه‌های رشدی در مسیر بهبود فرایند یادگیری، رشد شخصی - اجتماعی و شغلی برای همه دانش‌آموزان مورد توجه واقع شد (فای^۲، ۲۰۱۶؛ آسکا^۳، ۲۰۱۴؛ آکلسون^۴، ۲۰۱۷).

دوره کودک و نوجوانی برای رشد متعادل و همه‌جانبه، سرنوشت‌ساز است. «روند یادگیری برای کودک بلافاصله از بدو تولد شروع می‌شود. شواهد نشان می‌دهد که بیش از ۸۵ درصد رشد تجمعی مغز کودک قبل از سن شش سالگی رخ می‌دهد که نشان‌دهنده اهمیت حیاتی مراقبت مناسب و تحریک مغز در این دوره برای رشد و ارتقای سالم است» (کاستوریرانگان^۵ و همکاران، ۲۰۱۹، ص ۴۷). آموزش و پرورش به لحاظ نقش مهمی که در پرورش، هدایت و شکوفایی استعدادها و کودکان و نوجوانان دارد، بستر مناسبی برای توسعه خدمات راهنمایی و مشاوره در تأمین سلامت دانش‌آموزان است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ ب). دسترسی به آموزش و پرورش فراگیر و باکیفیت، بهترین سرمایه‌گذاری فرهنگی است.

1. National Board for Professional Teaching Standards

2. Fye

۳. چون در زبان اصلی و در اغلب موارد به جای American School Counselor Association (انجمن مشاوران مدارس آمریکا) مخفف آن، ASCA به کار می‌رود، در این مقاله از لفظ فارسی آن یعنی «آسکا» استفاده شده است.

4. Ackelson

5. Kasturirangan

هم‌زمان با تغییرات نظام آموزشی در ایران، به راهنمایی و مشاوره نیز توجه شده است (نورانی پور، ۱۳۸۷؛ فولادی، ۱۳۹۵). با تصویب سند تحول بنیادین، در بخش فلسفه و مبانی نظری آن، «راهنمایی و مشاوره، ناظر به جریان معین و مکمل اصل جریان تربیت و شامل ابعادی همچون اهداف، عوامل، مخاطبان، روش‌ها و ابزار راهنمایی و مشاوره» تلقی شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۳۷۳) که از پیش‌دستانی آغاز و تا پایان دوره متوسطه با هدف تسهیل فرایند دستیابی متریان به مرتبه‌ای از حیات طیبه (زندگی مطلوب فردی و اجتماعی) پیگیری می‌شود. به عبارتی دیگر، راهنمایی و مشاوره مدرسه در حیطه‌های مختلف مورد توجه نظام تربیت رسمی عمومی است، به گونه‌ای که «فرایند یاددهی و یادگیری باید با نگاه مشاوره و راهنمایی محور» سامان‌دهی شود (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۳۸۵).

اسناد تحولی ملی شامل مبانی نظری، سند تحول بنیادین و شش زیرنظام اصلی نظام تربیت رسمی عمومی (راهبری و مدیریت؛ برنامه‌دستی ملی؛ تربیت معلم و تأمین منابع انسانی؛ تأمین و تخصیص منابع مالی؛ تأمین فضا، تجهیزات و فناوری؛ پژوهش و ارزشیابی) است. این زیرنظام‌ها، وظیفه پشتیبانی برنامه‌ای و زیرساختی جریان آموزشی - تربیتی کشور را برعهده دارند؛ به عبارتی، همه کارکردهای نظام تربیت رسمی عمومی باید از طریق این زیرنظام‌ها، پیگیری و محقق شود (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، الف، ص ۱۳۹۰).

مبانی نظری یا بنیان‌های نظری تحول بنیادین، مشتمل بر سه سند «فلسفه تعلیم و تربیت، فلسفه تربیت رسمی عمومی و رهنامه نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران» است که مبنای اصلی بررسی و تصویب سند تحول بنیادین بوده است. مبانی نظری، راهنمای تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های آموزش و پرورش و ترمیم آتی سند تحول بنیادین در آینده نیز منطبق با آن، خواهد بود.

سند تحول بنیادین در راستای پاسخ به چالش‌ها، نیازها و ضرورت‌های فرهنگی و اجتماعی، اسناد بالادستی و مبتنی بر فلسفه اسلامی تدوین شده است. این سند مشتمل بر هشت فصل است که به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده است (۱۳۹۰ الف). در این سند، نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی به‌منزله نهادی اجتماعی - فرهنگی و سازمان یافته تعریف شده است که به‌منزله مهم‌ترین عامل انتقال، بسط و اعتلای فرهنگ، مسئولیت آماده‌سازی دانش‌آموزان را در همه ابعاد برعهده دارد.

دستیابی به مرتبه‌ای از آمادگی برای تکوین و تعالی پیوسته هویت دانش‌آموزان (با

تأکید بر وجوه مشترک انسانی، اسلامی و ایرانی) ضمن ملاحظه ویژگی‌های فردی و غیرمشترک و نیز در راستای شکل‌گیری و اعتلای مداوم جامعه اسلامی مستلزم آن است که تربیت‌یافتگان این نظام، شایستگی‌های لازم برای درک و اصلاح مداوم موقعیت خود و دیگران را بر اساس نظام معیار کسب نمایند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف، ص ۱۰).

زیرنظام‌های اصلی نظام تربیت رسمی عمومی؛ بخش‌های اساسی و تخصصی نظام تربیت (آموزش و پرورش) را در جهت پشتیبانی از جریان تربیت، انجام رسالت و کمک به تحقق اهداف نظام تعلیم و تربیت تشکیل می‌دهند؛ به عبارتی دیگر، زیرنظام شش‌گانه، قطعات اساسی نظام تربیت رسمی عمومی، یعنی رهبری و مدیریت، تحقیق و ارزشیابی، تربیت معلم و تأمین منابع انسانی، تأمین و تخصیص منابع مالی، تأمین فضا و تجهیزات و فناوری، و برنامه‌دروسی را شکل می‌دهند و وجود هر کدام از آن‌ها برای توسعه و تعادل بخشی به نظام تعلیم و تربیت حیاتی هستند (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۹). همچنین، در سند برنامه‌دروسی ملی، نقشه کلان برنامه‌دروسی رشدی تمام‌ساختی و حوزه‌های یادگیری به منظور تحقق اهداف تربیت رسمی عمومی، تعیین شده است و بر روابط اصیل چهارگانه‌ای که دانش‌آموزان بتوانند موقعیت خود را نسبت به خود، خدا، خلق و نظام خلقت به درستی درک و توانایی اصلاح مستمر موقعیت فردی و اجتماعی خویش را کسب کنند، تأکید شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ ب؛ شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۱).

نظام تعلیم و تربیت کشور زمینه‌ساز تجربه‌های متعدد رشدی تمام‌ساختی برای دانش‌آموزان در مسیر شهروندی مبتنی بر نظام معیار است. در نهایت، می‌توان گفت که هدف نهایی تعلیم و تربیت، تعالی بخشیدن به انسان‌هاست (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ ب).

در طول دهه‌های گذشته، خدمات حوزه سلامت روان، توسعه یافته و به رسمیت شناخته شده است. حوزه‌های آموزشی مثل مدارس در این مسیر پیشرو بوده‌اند. مشاوران مدرسه در خط مقدم کمک به بهداشت روان دانش‌آموزان قرار دارند که جایگاهشان در اثرگذاری بر سلامت روان و توفیق تحصیلی دانش‌آموزان بی‌نظیر است. از این رو، درک نقش مشاوران مدرسه مهم و پیچیده است (آسکا^۱، ۲۰۰۵ به نقل از آکلسون^۲، ۲۰۱۷؛

1. ASCA
2. Ackelson

اسکاربورو و کولبرث^۱، ۲۰۰۸ به نقل از فای، ۲۰۱۶؛ بین^۲، ۲۰۱۲؛ شی^۳ و همکاران، ۲۰۱۴). از اوایل دهه ۱۹۶۰ استفاده گسترده از مشاوران تمام وقت، به جای معلمانی که این مسئولیت را بر عهده داشتند، موجب تقویت مشاوره مدرسه و توجه به بهداشت روان شد (گیزبرس^۴، ۲۰۱۰ به نقل از آنگر^۵، ۲۰۱۷؛ گلادینگ^۶، ۲۰۱۲ به نقل از آکلسون، ۲۰۱۷). خاستگاه مشاوره، آموزش و پرورش است و نقش مشاوران مدرسه با اصلاحات نظام آموزشی تربیتی و دگرگونی مستمر در محیط مدرسه، گره خورده است (باردهوشی و دانکن^۷، ۲۰۰۹؛ دولارهید و ساژیناک^۸، ۲۰۱۲ به نقل از فای، ۲۰۱۶؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف، ۱۳۹۰ ب).

امروزه، حرفه مشاوره مدرسه به لحاظ پویایی با آغاز تاریخی آن، بسیار متفاوت است. تغییرات مستمر در محیط کار، خانواده و مدرسه، مشاوران را به اتخاذ رویکردی نظام مند در کمک به همه دانش آموزان، سوق داده است (بین، ۲۰۱۲؛ آکلسون، ۲۰۱۷). همیشه در هسته اصلی حرفه مشاوره، نیرویی منحصر به فرد و متمایز برای کمک به دانش آموزان و ارتقای به زیستی^۹ آنان، وجود داشته است که هم برای موفقیت مدرسه و هم دانش آموزان، ضروری است (بین، ۲۰۱۲؛ آکلسون، ۲۰۱۷؛ آسکا، ۲۰۱۲ به نقل از آنگر، ۲۰۱۷).

در مواجهه با چالش های مهم سلامت روان، محققان متعددی بر نیاز به مشاوران حرفه ای بیشتر و توجه به این حوزه تأکید کرده اند (فای، ۲۰۱۶؛ کوک^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۰، داوی و ژائو^{۱۱}، ۲۰۱۲ به نقل از شی و همکاران، ۲۰۱۴). برای نمونه در مطالعه ای مشخص شد که ۷۰ درصد دانش آموزانی که نیازمند خدمات بهداشت روان بودند، عمدتاً در مدرسه این خدمات را دریافت کرده اند (فارمر^{۱۲} و همکاران، ۲۰۰۳ به نقل از فای، ۲۰۱۶).

خدمات با کیفیت به ساختار، برنامه و توسعه حرفه ای نیازمند است. ماندگاری حرفه، مستلزم استمرار شایستگی ها، نظارت و راهبری حرفه ای است (گوا و همکاران^{۱۳}، ۲۰۱۰).

1. Scarborough & Culbreth
2. Bain
3. Shi
4. Gysbers
5. Unger
6. Gladding
7. Bardhoshi & Duncan
8. Dollarhide & Saginak
9. well-being
10. Cook
11. Davey & Zhao
12. Farmer
13. Gao

به نقل از شی و همکاران، ۲۰۱۴؛ دولارهید و ساژیناک، ۲۰۱۲ به نقل از آنگر، ۲۰۱۷؛ آسکا، ۲۰۲۰). مشاوران حرفه‌ای مدرسه، برنامه جامع راهنمایی و مشاوره را که بر یگانگی تک تک دانش‌آموزان و رشد آنان در سه حیطه تحصیلی، شخصی (عاطفی)/اجتماعی و شغلی^۱، تمرکز دارد، طرح‌ریزی و اجرا می‌کنند (آسکا، ۲۰۱۹، ۲۰۲۰).

الگوهای جدید مشاوره مدرسه بر رشد مهارت‌های قرن برای دانش‌آموزان، از قبیل، تفکر انتقادی، خلاقیت، خودراهبری و همچنین، آموزش مهارت‌های اساسی مانند کار گروهی، مدیریت زمان، مهارت‌های میان‌فردی و آگاهی فرهنگی، تاب‌آوری، مهارت‌های سازگاری، و واقعی کردن استعدادها، تمرکز دارند (لندرز^۲ و همکاران، ۲۰۰۸؛ نلسون^۳، ۲۰۱۱، فزler و براون^۴، ۲۰۱۱؛ آسکا، ۲۰۱۴ و ۲۰۲۰). اصولاً مشاوران در مدارس، رهبران تحول و اصلاحات آموزشی - تربیتی تلقی می‌شوند. رهبری نیازمند تعهد بلندمدت و چشم‌اندازی وسیع از آینده است. چون از مشاوران مدرسه انتظار راهبری برنامه وجود دارد، درک زمینه‌های رهبری مشاوره مدرسه مهم و اساسی است (دلارهید و همکاران، ۲۰۰۸).

مبانی نظری و سند تحول بنیادین و به‌طور کلی، اسناد تحولی، مبنای تدوین برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت وزارت آموزش و پرورش است. در چشم‌انداز تعلیم و تربیت رسمی عمومی در ۱۴۰۴، «ایرانی توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویتی اسلامی انقلابی، الهام‌بخش جهان اسلام همراه با تعاملی سازنده و مؤثر در عرصه روابط بین‌المللی» ترسیم شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف، ص ۵). از چهارده نظام تعریف‌شده در سند تحول، دو نظام آن معطوف به مشاوره مدرسه است که باید با عنوان نظام راهنمایی و مشاوره تدوین و تصویب شود.

در تغییرات اجتماعی و حرفه‌ای نظام مشاوره کشور، راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش از دهه ۱۳۵۰ به بعد دچار تحولات گوناگونی شده است که برخی از آنها باعث توسعه، و برخی دیگر، مانع پویایی مشاوره مدرسه شده‌اند. راهنمایی و مشاوره در مسیر تغییرات کلان نظام آموزشی کشور در دهه‌های ۱۳۵۰، ۱۳۷۰ و ۱۳۹۰، نقش اساسی داشته و این تحولات سه نقطه عطف نظام راهنمایی و مشاوره را شکل داده است. به عبارتی، در سه تغییر نظام آموزشی کشور، مشاوران مدرسه نقش تبیینی و آگاهی‌بخشی داشته‌اند. علیرغم

1. academic, personal (Emotional)/ social and career development
 2. Landers
 3. Nelson
 4. Fezler & Brown

این نقش و جایگاه، به استناد تحقیقات (کاویانی و همکاران، ۱۳۸۱؛ احمدی، ۱۳۸۹؛ نورانی پور، ۱۳۸۷؛ فولادی، ۱۳۹۵، ۱۳۹۷)، با جابه‌جایی‌ها، نقصان‌ها، فراز و فرودهایی در حوزه راهنمایی و مشاوره مدرسه و راهبری آن، مواجه بوده‌ایم.

در مجموع، تجارب مختلف بر رشد همه‌جانبه و ارتقای سلامت روان دانش‌آموزان تأکید دارد. عملکرد مدرسه، پدیده‌ای پیچیده است که به وسیله انواع گسترده‌ای از عوامل شکل می‌گیرد. دانش‌محتوایی و مهارت‌های تحصیلی تنها بخشی از معادله موفقیت دانش‌آموزان است (دانشگاه شیکاگو، ۲۰۱۲، به نقل از آسکا، ۲۰۱۴؛ فارینگتون^۱ و همکاران، ۲۰۱۲، به نقل از آسکا، ۲۰۲۰). یکی از سازوکارهای مهم نظام مدرسه‌ای^۲، برنامه مشاوره مدرسه است (آسکا، ۲۰۰۵، به نقل از آکلسون، ۲۰۱۷؛ نلسون، ۲۰۱۱). از این رو، مدیران، مربیان (معلمان) و مشاوران مدرسه برای ایجاد محیطی مناسب برای رشد مجموعه‌ای از رفتارها، مهارت‌ها، نگرش‌ها و راهبردهایی که برای عملکرد خویش و دانش‌آموزانشان در کلاس درس و اجتماع مهم است، همکاری می‌کنند (بنیاد والاس^۳، ۲۰۱۳، به نقل از آسکا، ۲۰۲۰). مشاوران مدرسه درک می‌کنند که حیطه‌های رشد از یکدیگر مجزا نیستند، بلکه به هم پیوسته‌اند و هر یک بر دیگری اثرگذار است. با اینکه تمرکز کلی بر رشد تحصیلی است، اما باید درک کرد که رشد شغلی و رشد شخصی - اجتماعی نیازمند توجه و تلاشی برابر است (آسکا، ۲۰۱۹، ۲۰۲۰). در مشاوره مدرسه، رشد و سلامت‌نگری غالب است و از عواملی که موجب رشد عاطفی، اجتماعی، اخلاقی، معنوی، تحصیلی و شناختی دانش‌آموزان شود، حمایت می‌شود (بین، ۲۰۱۲؛ شی و همکاران، ۲۰۱۴؛ فای، ۲۰۱۶؛ آکلسون، ۲۰۱۷) که در اسناد تحولی، با عنوان برنامه رشدی تمام‌ساحتی بر آن تصریح شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰الف، ۱۳۹۰ب). براساس بررسی اتحادیه یادگیری^۴ که بیانگر تخصص و تجربه مجموعه‌های آن در آموزش مدرسه‌ای است، بر شش عنصر مدارس موفق تأکید شده است که هر یک از این عناصر، بر جنبه‌های مهم آموزش مدرسه‌ای از جمله موفقیت رهبران، برنامه‌های مشاوره مدرسه، دانش‌آموزان در بستر فناوری و دیگر موارد آن تأثیر می‌گذارد (اتحادیه یادگیری، ۲۰۱۸). این عناصر عبارت‌اند از: تمرکز بر کلیت کودک؛ تعهد به عدالت و دسترسی؛

1. Farrington
2. schooling
3. The Wallace Foundation
4. the learning first alliance

مشارکت خانواده و جامعه؛ رهبری فراگیر (توزیع شده)؛ منابع انسانی توانمند و حمایت کننده و جو روابط محور مدرسه.

مشاوران مدرسه نقش قابل توجهی در موفقیت و توانمندسازی دانش آموزان دارند (باردهوشی و دانکن، ۲۰۰۹؛ استون و داهیر، ۲۰۰۶، کیسون و همکاران، ۲۰۰۷، به نقل از آسکا، ۲۰۱۶). آنان، رهبرانی^۲ مؤثر در مدرسه‌اند که برنامه‌های جامع مشاوره مدرسه را تنظیم و رهبری می‌کنند و ارتباط آن را با نوآوری‌های مدرسه^۳ بر محوریت مأموریت نظام آموزشی - تربیتی نشان می‌دهند (ساندو^۴، لی^۵، ۲۰۰۰، به نقل از آسکا، ۲۰۱۶؛ زیومک - دیگل^۶ و همکاران، ۲۰۱۶؛ آسکا، ۲۰۲۰). این راهبری در هماهنگی و نظام‌مندی خدمات به دانش آموزان و خانواده آنان برای مواجهه با مشکلات، مؤثر است و همچنین، برنامه با ذی‌نفعان به اشتراک گذاشته می‌شود (آسکا، ۱۹۹۷، به نقل از فلاهرتی^۷ و همکاران، ۲۰۰۵؛ جانسون و دینال^۸، ۲۰۰۹). به عبارتی دیگر، مشاوره مدرسه به منزله بخش ضروری تجارب آموزشی - تربیتی دانش آموزان، فعالیتی حرفه‌ای است که برای پاسخ به نیازهای تحصیلی و رفتاری همه دانش آموزان توسط فردی باصلاحیت به‌منزله تسهیل‌گر فرایند یاددهی - یادگیری در مدرسه ارائه می‌شود (زیومک - دیگل و همکاران، ۲۰۱۶؛ آسکا، ۲۰۲۰).

اقدامات دهه ۱۹۹۰، از جمله برنامه‌محوری، نقش مشاوران مدرسه را ارتقا داد. با شروع نهضت عملی مشاوره مدرسه در مسیر حرفه‌ای شدن، نقش‌ها و وظایف مشاوران و حمایت از موفقیت تمام دانش آموزان رونق گرفت (پیزلی و مکماهون^۹، ۲۰۰۱، سینوتی^{۱۰}، ۲۰۱۴ به نقل از فای، ۲۰۱۶). برنامه جامع مشاوره مدرسه دارای ماهیت رشدی، فرایندی و فراگیری است (آسکا، ۲۰۲۰؛ شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای، ۲۰۱۶). این برنامه مبتنی بر روان‌شناسی رشد، فلسفه آموزشی و روش‌شناسی مشاوره مدرسه، طرح‌ریزی شده است (آسکا، ۲۰۱۲) تا دانش آموزان را با لحاظ کردن شرایط سنی و وظایف رشدی

1. distributed leadership
2. leaders
3. school initiatives
4. Sandhu
5. Lee
6. Ziomek-Daigle
7. Flaherty
8. Johnson & Dinnall
9. Paisely & McMahan
10. Cinotti

یاری و توانمند سازند (ارسور^۱، ۱۹۹۲ به نقل از تورون‌اغلو و ژنک‌تانیریم^۲، ۲۰۱۵). مشاوران، دانش آموزان را در حل و مدیریت مسائل رشدی کمک می‌کنند. بسته به اینکه مشاور در دوره ابتدایی یا دوره اول و دوم آموزش متوسطه، مشغول به کار شود، کار وی مطابق با مراحل رشدی دانش آموزان، متفاوت خواهد بود (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف، ۱۳۹۰ ب). بسیاری از متخصصان بر این عقیده‌اند که به دلیل نیازهای متغیر و در حال افزایش دانش آموزان، پویایی‌ها و چالش‌های محیط زندگی کنونی آن‌ها، مدارس باید از رسیدگی صرف به نیازهای تحصیلی دانش آموزان فراتر روند. اکنون کودکان و نوجوانان، در شرایطی زندگی می‌کنند که پیوسته با تنوع فزاینده فناوری‌های نوپدید و فرصت‌های گوناگون و پیچیده، مواجه‌اند. از این رو، مربیان و مشاوران تحول‌آفرین مدرسه نیازمند توانمندی‌هایی هستند که بتوانند در بافتی روان‌آموزشی^۳ با دانش آموزان کار کنند و از آن به‌منزله بستی استفاده کنند تا به کودکان و نوجوانان بیاموزند که در محیط مدرسه و اجتماع، دانش آموزان سالم‌تر، رشد یافته‌تر و فعال‌تری باشند (شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای، ۲۰۱۶؛ آسکا، ۲۰۲۰؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف، ۱۳۹۰ ب). بر اساس آنچه گذشت، می‌توان نتیجه گرفت که:

۱. مدرسه ماهیت درمانی ندارد و مشاوران مدرسه در وهله اول، خدمات رشدی ارائه می‌دهند. این بدان معنا نیست که آنان خدمات مداخله‌ای ارائه ندهند، بلکه بیانگر نقش مهم آنان در تقویت شایستگی‌های دانش آموزان و ارتقای سلامت روان در قالب برنامه‌های پیشگیرانه و مبتنی بر فرهنگ است.

۲. در مدرسه، مخاطبان مشاوره، اغلب دانش آموز و بهنجارند و در دریافت خدمات روان‌آموزشی، پیش‌گیرانه و رشدی در اولویت هستند.

۳. اگرچه در برنامه مشاوره مدرسه، فعالیت‌های نظام‌مندی برای رشد دانش آموزان انجام می‌شود، اما نقش مربیان (معلمان)، پرسنل مدرسه و خانواده‌ها در برنامه مشاوره مدرسه برای تسهیل رشد دانش آموزان، اهمیت دارد. بنابراین، مهارت هماهنگی و کار با دیگر مربیان برای مشاوران ضروری است.

همان‌گونه که دولارهید و ساژیناک (۲۰۱۲) به نقل از آنگر، (۲۰۱۷) معتقدند، برنامه‌های جامع برای کل‌نگری، نظام‌مندی، تعادل، پیش‌گستری، پیوستگی برنامه و ارتباطات

1. Ersever
2. Torunoglu & Genctanirim
3. psychoeducational

درون‌مدرسه‌ای ضروری‌اند. برنامه‌ رهنمایی و مشاوره به مشاوران مدرسه کمک می‌کنند تا مسئولیت‌ها و نقش‌های خود را «بدانند، احساس کنند و بروز دهند». برنامه جامع رهنمایی و مشاوره می‌تواند به توسعه، راهبری و اثربخشی مشاوره در رشد متعادل و همه‌جانبه دانش‌آموزان هم‌راستا با انتظارات آموزشی - تربیتی و تحولی مدرسه، کمک کند. از این رو، پرسش اصلی پژوهش این است که جایگاه برنامه رهنمایی و مشاوره مدرسه در اسناد تحولی ملی چگونه است.

روش

این پژوهش به لحاظ ماهیت، کاربردی است و در بررسی، تجزیه و تحلیل داده‌ها از رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون^۱، استفاده شد.

جامعه این پژوهش، اسناد تحولی ملی شامل ۸ سند مبانی نظری، سند تحول بنیادین و شش زیرنظام اصلی نظام تربیت رسمی عمومی (راهبری و مدیریت؛ برنامه درسی ملی؛ تربیت معلم و تأمین منابع انسانی؛ تأمین و تخصیص منابع مالی؛ تأمین فضا، تجهیزات و فناوری؛ پژوهش و ارزشیابی) است که جامعه با نمونه برابر است (جدول ۱):

جدول ۱ معرفی اسناد تحولی

کد سند	عنوان سند
۱	مبانی نظری تحول بنیادین
۲	سند تحول بنیادین
۳	راهبری و مدیریت
۴	برنامه درسی ملی
۵	تربیت معلم و تأمین منابع انسانی
۶	تأمین فضا، تجهیزات و فناوری
۷	پژوهش و ارزشیابی
۸	تأمین و تخصیص منابع مالی

روش تحلیل مضمون یکی از رویکردهای بنیادین کیفی است. تحلیل مضمون با سایر روش‌های تحقیق کیفی، تفاوت دارد؛ بدین معنی که روش تحلیل مضمون، به چارچوب نظری از پیش تعیین شده‌ای وابسته نیست و قابلیت استفاده در چارچوب‌های نظری

مختلف با موضوعات متفاوت را دارد. این روش از لحاظ عملی مشابه روش تئوری زمینه‌ای^۱ است، با این تفاوت که در تحلیل مضمون، داده‌ها از پیش جمع‌آوری و سپس مورد تحلیل قرار می‌گیرند (گست^۲ و همکاران، ۲۰۱۱).

تحلیل مضمون فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی یا همان مضمون یا تم است که با مشخص کردن معنا و مفهوم موجود در داده‌ها، داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی، تبدیل می‌کند (براون و کلارک^۳، ۲۰۰۶؛ گست^۴ و همکاران، ۲۰۱۳). این روش شامل خواندن داده‌های مکتوب، تشخیص مضمون‌ها، کدگذاری و تحلیل آن‌هاست (گست و همکاران، ۲۰۱۳). بنابراین، در این پژوهش برای تحلیل متون طبق الگو (براون و کلارک، ۲۰۰۶؛ گست و همکاران، ۲۰۱۳) به شرح زیر عمل شد:

۱) فرایند تحلیل متون تحولی با هدف شناسایی مضامین مربوط به راهنمایی و محورهای رشدی برای ایجاد دیدگاه کلی مطالعه شد. ۲) پس از بررسی متون، کدهای اولیه با توجه به ذهنیت محقق برای پاسخ به سؤال پژوهش شناسایی شد. ۳) پس از یادداشت برداری و کدگذاری همه متون؛ بازخوانی، تحلیل، تفسیر و بازنویسی مقولات استخراجی با توجه به روابط میان آن‌ها، تلخیص شد و طبقه‌بندی مضامین و مقولات، انجام گرفت. در این مرحله، مجموعه‌ای از مقولات فرعی و اصلی منتخب، به دست آمد. ۴) آنگاه بررسی، تصفیه و بازنگری مضامین انجام گرفت، که برخی مضامین در دیگری ادغام و بعضی دیگر به دو یا چند مضمون جداگانه، تقسیم شدند. ۵) در نهایت، مقولات نهایی پس از اصلاحات لازم، معین و مشخص شد. ۶) پس از نهایی شدن مقولات اصلی، مقوله هسته‌ای نیز تدوین شد که در گزارش جدول ۲ قابل مشاهده است.

در تحلیل و استخراج مقوله‌ها و مضامین، عبارت‌ها چندین بار، بازخوانی، پالایش و طبقه‌بندی شدند. از آنجا که اسناد تحولی ملی؛ رسمی و مصوب هستند برای درک مضامین دقت لازم صورت گرفت و در این بخش، برای افزایش اطمینان از یک متخصص در بررسی و کنترل نهایی مضامین، کمک گرفته شد.

یافته‌ها

اسناد تحولی ملی، بخش‌های اساسی راهبری و پشتیبانی جریان آموزشی - تربیتی،

1. Grounded theory
2. Guest
3. Brown & Clark
4. Mitchell

چگونگی تحقق اهداف و وظایف نظام آموزش و پرورش را ترسیم می‌کنند. با درک و اجرای دقیق آن‌ها، می‌توان به استقرار نظام تعلیم و تربیت مبتنی بر فرهنگ بومی و تربیت دانش‌آموزان براساس مأموریت و چشم‌انداز سند تحول بنیادین امیدوار بود.

در پاسخ به سؤال پژوهش: ابتدا، اسناد تحولی ملی شناسایی، جمع‌آوری و مورد بررسی و یادداشت‌برداری قرار گرفت. سپس، مضامین فرعی شناسایی، درک و مشخص شد. آنگاه، پس از استخراج مضامین فرعی، مضامین اصلی و مضمون هسته‌ای تعیین شد.

همان‌گونه که در جدول ۲ قابل مشاهده است، از اسناد تحولی ملی، ۲۲ مقوله فرعی، ۷ مقوله اصلی و مقوله هسته‌ای با مضمون «اجرای برنامه جامع مشاوره رشدی مدرسه از پیش‌دستانی تا پایه دوازدهم با تأکید بر نقش کیفیت بخشی به برنامه درسی و مشارکت نظام مند مریبان تحول گرا بر پایه توجه کانونی نظام آموزش و پرورش، امکان پذیر است»، به دست آمد.

جدول ۲ مضامین راهنمایی و مشاوره در اسناد تحولی

ردیف	مقوله فرعی	مقوله اصلی	مقوله هسته‌ای
۱	ارتقای سلامت شخصی - اجتماعی با درک مؤلفه‌های فردی و بوم‌شناسی (سند ۲ و ۴)		نقش اجرای برنامه جامع مشاوره رشدی مدرسه از پیش‌دستانی تا پایه دوازدهم با تأکید بر نقش کیفیت بخشی به برنامه درسی و مشارکت نظام مند مریبان تحول گرا بر پایه توجه کانونی نظام آموزش و پرورش
۲	توسعه سلامت در طول تحصیل بر پایه مشاوره مدرسه (سند ۲ و ۳)	سلامت محوری و	
۳	پاسخ سلامت‌محور مدرسه با تأکید بر نیازها (سند ۲ و ۴)	پاسخ به نیاز دانش‌آموزان مبتنی بر مشاوره مدرسه	
۴	توجه به خدمات رشدی، پیشگیرانه و هدف‌مند (سند ۲ و ۷)		
۵	ارائه مشاوره رشدی معنویت‌محور (سند ۲)		
۶	اجرای نظام راهنمایی و مشاوره با راهبری دانش‌آموزان برپایه مزیت‌های شخصی - اجتماعی (سند ۲ و ۴)	استقرار نظام جامع	
۷	برقراری برنامه جامع راهنمایی و مشاوره با حضور مشاوران حرفه‌ای، و مشارکت معلمان با بازنگری برنامه درسی آنان (سند ۱، ۲، ۳ و ۵)	راهنمایی و مشاوره با حضور راهبران تحول‌ساز در تمام مدارس	
۸	حضور مشاوران حرفه‌ای در همه پایه‌های تحصیلی برپایه نظام راهنمایی و مشاوره (سند ۳ و ۵)		

ادامه جدول ۲

ردیف	مقوله فرعی	مقوله اصلی	مقوله هسته‌ای
۹	اجرای مشاوره مدرسه و تربیت مشاوران بر پایه استانداردها (سند ۲ و ۵)	متناسب سازی مشاوره	مقوله هسته‌ای
۱۰	اصلاح شاخص‌های مشاوره مدرسه (سند ۳ و ۶)	مدرسه و تربیت مشاوران مبتنی بر استانداردها	
۱۱	ارائه راهنمایی و مشاوره در تمام مراحل و عرصه‌های تربیت (سند ۱، ۲، ۴، و ۵)	انجام راهنمایی و مشاوره در تمامی مراحل تربیت	
۱۲	خانواده‌ها با تأکید بر مناطق محروم (سند ۱، ۲ و ۳)		
۱۳	راهنمایی و مشاوره تکمیل کننده فرایند تربیت و عامل کیفیت بخش برنامه درسی (سند ۱ و ۴)	راهنمایی و مشاوره سامان بخش فرایند آموزشی تربیتی از پیش دبستانی تا پایان متوسطه	
۱۴	توجه کانونی نظام آموزش و پرورش به انواع راهنمایی و مشاوره (سند ۱، ۲ و ۵)		
۱۵	تمرکز راهنمایی و مشاوره بر هویت ویژه دانش آموزان و تنوع فرهنگی (سند ۱، ۲ و ۵)	ضرورت مشارکت راهنمایان تحول گرا و توجه کانونی به استقرار نظام راهنمایی و مشاوره	
۱۶	ضرورت انعطاف پذیری برنامه درسی منطبق با هویت شخصی - اجتماعی (سند ۱، ۵ و ۴)		
۱۷	چرایی راهنمایی در زندگی بر محور هویت و روابط اصیل (سند ۱ و ۲)		
۱۸	ضرورت وجود نظام و مربیانی با صلاحیت و تنظیم عواطف و تکیه بر هویت دانش آموزان (سند ۱، ۲ و ۳)		
۱۹	پویایی و نوآوری در برنامه درسی (سند ۱، ۲ و ۴)		
۲۰	برنامه محوری با نقش محوری مربی (سند ۱ و ۲)	اصالت برنامه محوری با نقش راهبری مشاور	
۲۱	حاکمیت برنامه محوری در نظام آموزشی تربیتی (سند ۱ و ۲)		
۲۲			

همان‌طور که در جدول ۲ نشان داده شد، نظام راهنمایی و مشاوره (مشاوره مدرسه) در اسناد تحولی ملی، مورد توجه است. این توجه، طیفی از برنامه‌ها، فعالیت‌ها و اقدام‌ها را در قالب راهنمایی، سلامت‌محوری در پاسخ به نیاز دانش‌آموزان، مشارکت مربیان تحول‌گرا، به‌کارگیری مشاوران حرفه‌ای و متناسب‌سازی مشاوره مدرسه مبتنی بر استانداردها، استقرار و ارائه مشاوره در تمامی مراحل و مدارس از پیش‌دبستانی تا پایان متوسطه، در بر می‌گیرد. در اسناد تحولی، همه ابعاد راهنمایی و مشاوره مدرسه با اصالت برنامه‌محوری تمام‌ساحتی رشدی، مورد توجه واقع شده است.

همچنین، طبق جدول ۲، در اسناد تحولی، مبانی نظری و سند تحول و زیرنظام‌های اصلی تعلیم و تربیت (تربیت معلم و تأمین منابع انسانی؛ راهبری و مدیریت؛ برنامه‌درسی ملی، تأمین فضا، تجهیزات و فناوری، و پژوهش و ارزشیابی) با توجه به ماهیتشان به راهنمایی و مشاوره، پرداخته شده است. در مجموع، می‌توان سهم برنامه‌ای را قابل قبول، ارزیابی کرد. در زیرنظام تأمین و تخصیص منابع مالی با توجه به شمولیت کلی و عام آن، به حوزه‌های آموزش و پرورش از جمله راهنمایی و مشاوره، پرداخته نشده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی چگونگی جایگاه راهنمایی و مشاوره در اسناد تحولی ملی، انجام شد. اسناد تحولی ملی مورد مطالعه، در نظام آموزشی تربیتی کشور نقشی زیربنایی و راهبردی دارند. درک اهمیت نظام‌ها و عناصر تحولی در تسهیل اجرای سند تحول بنیادین، راه‌گشا و ضروری است. استقرار اصولی نظام راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش، زمینه رشد و ارتقای سلامت روان دانش‌آموزان و بهبود کارکردهای مدرسه را فراهم می‌کند. بنابراین، همه کارکردهای نظام تربیت رسمی عمومی باید از طریق این زیرنظام‌های تعلیم و تربیت رسمی عمومی و در راستای مبانی و سند تحول، پیگیری و محقق شود (۱۳۹۰ ب). در ادامه به بحث و بسط یافته‌ها پرداخته می‌شود:

مضمون «سلامت‌محوری و پاسخ به نیاز دانش‌آموزان مبتنی بر مشاوره مدرسه» بیانگر توجه به ابعاد سلامت از جمله سلامت روانی، جسمی، معنوی و به‌طور کلی، به‌زیستی دانش‌آموزان است و جهت‌گیری فعالیت‌های مدرسه بر محور مشاوره را مشخص می‌کند که با دیدگاه‌ها و مطالعات بین‌المللی از جمله آسکا (۲۰۲۰)، آکلسون (۲۰۱۷)، اسکاربورو

و کولبرث (۲۰۰۸ به نقل از فای، ۲۰۱۶) شی و همکاران (۲۰۱۴)، بین (۲۰۱۲) و آسکا (۲۰۱۲) به نقل از آنگر، ۲۰۱۷) منطبق است.

مضامین «انجام راهنمایی و مشاوره در تمامی مراحل تربیت»، و «استقرار نظام جامع راهنمایی و مشاوره با حضور راهبران تحول ساز در تمام مدارس» بیانگر ضرورت اجرای نظام مند، جامع و فراگیر مشاوره مدرسه با نیروی انسانی آموزش دیده و حرفه‌ای در تمامی مراحل تربیت و مدارس است. ساختار، برنامه و منابع انسانی سه مؤلفه اصلی اثربخشی است و نیروی انسانی کارآمد، اثربخش و با انگیزه مهم ترین رکن موفقیت هر برنامه و بقای هر سازمان است. این مضمون با دیدگاه‌های اتحادیه یادگیری (۲۰۱۸)، آسکا (۲۰۱۹، ۲۰۲۰)، فزler و براون (۲۰۱۱)، شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای (۲۰۱۶) و ساندو (۲۰۰۰) به نقل از آسکا، ۲۰۱۶) هماهنگ و همسو است.

مضمون «متناسب سازی مشاوره مدرسه و تربیت مشاوران مبتنی بر استانداردها» نشان دهنده اهمیت و توجه جدی به استانداردهای مشاوره برای طرح ریزی، راهبری و استقرار مشاوره مدرسه، تربیت مشاوران برای پاسخ به نیازها و مطالبه مخاطبان، مدرسه و اجتماع است. همان طور که شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای (۲۰۱۶) توصیف می کند، استانداردها تعیین می کنند که مشاوران مدرسه باید چه چیزی را بدانند و قادر به انجام چه مواردی باشند. به بیان دیگر، استانداردها بر رویکردهای متنوع در شناساندن و انعکاس حرفه مشاوره مدرسه دلالت دارند. این استانداردها، تربیت و جهت گیری مشاوران، وظایف اصلی و کیفیت خدمات آنان را مشخص می کنند. این یافته با مطالعات متعددی از جمله آسکا (۲۰۱۴، ۲۰۱۶، ۲۰۲۰)، شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای (۲۰۱۶)، نلسون (۲۰۱۱) و فزler و براون (۲۰۱۱)، منطبق و همسو است.

مضامین «راهنمایی و مشاوره سامان بخش فرایند آموزشی - تربیتی از پیش دبستانی تا پایان متوسطه»، و «ضرورت حضور راهنمایان تحول گرا و توجه کانونی آموزش و پرورش به استقرار نظام راهنمایی و مشاوره» بیانگر گستره راهنمایی و مشاوره و ورود مشاوران تحول گرا به فرایندهای آموزشی - تربیتی، کیفیت بخشی برنامه درسی و آماده سازی سایر مربیان و بهره گیری از نقش راهنمایی و راهبری خود در کمک به رشد و ارتقای تحصیلی و سلامت روان دانش آموزان در مدرسه، حکایت دارد. از این رو، آموزش و پرورش مکلف است توجه و بستر مناسبی برای استقرار نظام راهنمایی و مشاوره در مدارس کشور فراهم کند. مشاوره مدرسه بخشی از برنامه جامع تمام ساحتی و رشدی مدرسه است

(شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف، ۱۳۹۰ ب) که برای توسعه مهارت‌های تحصیلی، شخصی - اجتماعی، شغلی و معنوی همه دانش‌آموزان به منزله شایستگی‌های داده‌محور مدرسه و کمک به خانواده‌ها و بهبود مدرسه، طراحی و ارائه می‌شود. این مضامین با فراگیری و عدالت‌گستری در دسترسی به خدمات و فرصت‌های رشدی برای همه دانش‌آموزان با تحقیقات و دیدگاه‌های بین‌المللی از جمله آسکا (۲۰۱۴، ۲۰۲۰)، شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای (۲۰۱۶)، اتحادیه یادگیری (۲۰۱۸)، بین (۲۰۱۲)، باردھوشی و دانکن (۲۰۰۹)، دولارهید و ساژیناک (۲۰۱۲) به نقل از فای، ۲۰۱۶) همسو و منطبق است.

مضمون «اصالت برنامه‌محوری با نقش راهبری مشاور» در راستای «حاکمیت برنامه‌محوری در نظام آموزشی - تربیتی» (مقوله فرعی در جدول ۲) بیانگر توجه جدی به نقش برنامه و برنامه‌محوری در نظام آموزشی - تربیتی کشور است و این ویژگی در تمام عرصه‌های آن، مورد تأکید است. از این رو، در مشاوره مدرسه نیز به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر نظام آموزشی - تربیتی، نیازمند طراحی برنامه جامع راهنمایی و مشاوره برای ارائه خدمات مشاوره رشدی و یکپارچه از پیش‌دستانی تا پایان دوره متوسطه است. برنامه جامع مشاوره مدرسه باعث نظام‌مندی، پیش‌بینی‌پذیری، فراگیری، راهبری و ارزیابی مشاوره مدرسه در دوره‌های تحصیلی برای تمام دانش‌آموزان می‌شود. اصالت برنامه‌محوری و حاکمیت برنامه با دیدگاه نلسون (۲۰۱۱)، جانسون و دینال (۲۰۰۹)، شورای ملی استانداردهای آموزش حرفه‌ای (۲۰۱۶)، زیومک - دیگل و همکاران (۲۰۱۶)، دولارهید و ساژیناک (۲۰۱۲) به نقل از آنگر، (۲۰۱۷)، آسکا (۲۰۱۹، ۲۰۲۰) منطبق است.

سند تحول بنیادین و زیرنظام‌های تعلیم و تربیت رسمی عمومی به مثابه قانون اساسی، ریل‌گذاری و نقشه‌بنیادی نظام آموزشی - تربیتی کشور هستند (۱۳۹۰ الف، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷). سند برنامه درسی ملی نیز به منزله یکی از شش زیرنظام‌های تعلیم و تربیت رسمی عمومی، نقشه طرح‌ریزی یادگیری و رشد دانش‌آموزان و ترسیم گستر محیطی و انسانی لازم و چگونگی مشارکت ذی‌نفعان و بازیگران اصلی در بستر مدرسه است (۱۳۹۱) که در این زمینه نقش مشاوران مدارس در سامان‌بخشی فرایند آموزشی - تربیتی آن، برجسته و قابل توجه است.

بنابراین، بررسی مبانی نظری تحول بنیادین بیانگر آن است که راهنمایی و مشاوره باید کانون توجه نظام رسمی عمومی قرار گیرد و فرایند یاددهی - یادگیری با نگاه محوری

راهنمایی و مشاوره سامان پیدا کند (۱۳۹۰ب). توجه به راهنمایی و مشاوره در مبانی نظری و سند تحول بنیادی، روشن و کلیدی است. نسبت راهکارهای مشاوره‌ای مستقیم و غیرمستقیم (۱۲ راهکار) به کل راهکارهای سند تحول (۱۳۱ راهکار)، ۹/۲ درصد است و نسبت راهکارهای مشاوره‌ای مستقیم (۵ راهکار) به کل راهکارهای سند تحول، ۳/۸۲ درصد است که در مجموع با توجه به حوزه‌ها و گستردگی آموزش و پرورش، نسبت قابل قبولی است (فولادی، ۱۳۹۷). توجه به جایگاه راهنمایی و مشاوره در اسناد تحولی ملی با وضعیت گذشته (و البته با وضعیت واقعی جاری) قابل مقایسه نیست و تقریباً از زمان اجرای راهنمایی و مشاوره (سال ۱۳۵۰) تاکنون گسترده‌ترین (هم کمی و هم کیفی) جایگاه برای آن ترسیم شده است. چالش بزرگ در این مسیر، توان عملیاتی، درک مدیریتی - کارشناسی (توانمندی، درک ذهنی و علمی) و کمبود منابع وزارت آموزش و پرورش و حمایت دولت در زمینه مشاوره مدرسه است (کاویانی و همکاران، ۱۳۸۱؛ احمدی، ۱۳۸۹؛ نورانی پور، ۱۳۸۷؛ فولادی، ۱۳۹۵، ۱۳۹۷).

امروزه نمی‌توان به‌طور معمول، در اتاق مشاوره و در انزوا به شناخت دانش‌آموزان پرداخت (کوک^۱ و همکاران، ۲۰۱۰، داوی و ژائو، ۲۰۱۲ به نقل از شی و همکاران، ۲۰۱۴؛ فارمر^۲ و همکاران، ۲۰۰۳ به نقل از فای، ۲۰۱۶؛ دولارهید و ساژیناک، ۲۰۱۲ به نقل از آنگر، ۲۰۱۷؛ آسکا، ۲۰۲۰)، مشاور مدرسه بیش از گذشته در دنیای متغیر، نیازمند نقش تحولی در چارچوب برنامه و مدرسه‌محوری از جمله در فضای کلاسی و گروهی، کمک به ارتقای دانش و مشارکت همکاران، خانواده و دانش‌آموزان برای تحقق رشد شایستگی‌ها و هویت‌بخشی سالم دانش‌آموزان است. راهبری مشارکت دانش‌آموزان در ایفای نقش‌های هویت‌ساز اجتماعی و برنامه‌های تحولی مختلف، همانند برنامه همیار مشاور (فولادی و کلاترهمزی، ۱۳۸۸) در زمینه توسعه مشاوره و کمک به ارتقای سلامت روان می‌تواند مؤثر باشد. برنامه جامع مشاوره مدرسه بر طرح‌ریزی و پیش‌گستری با رویکردی تحولی، مورد توجه است که با دیدگاه‌های نوین و نظام‌مند، هم‌راستا و منطبق است.

بدیهی است برای آنکه دانش‌آموزان با توجه به شرایط موجود شخصی - اجتماعی و فرهنگی بتوانند برای نقش‌های بزرگ‌سالی مانند نقش‌های اجتماعی و شهروندی، اشتغال و والدینی، آماده شوند، نیاز به حمایت، راهنمایی و فرصت‌های رشدی در طی دوران مدرسه و بلوغ دارند.

1. Cook
2. Farmer

حرفه‌گرایی در مشاورهٔ مدرسه و هماهنگی در تربیت مشاور مدرسه متناسب با واقعیت‌های محیط شغلی، یعنی مدرسه و جامعه، حیاتی است. مشاوران مدرسه در رشد دانش‌آموزان و کمک به بهبود مدرسه می‌توانند با نقش‌ها و کارکردهای روشن و نظام‌مند خود در موقعیت بهتری قرار گیرند (ساندو، ۲۰۰۰ به نقل از آسکا، ۲۰۱۶؛ پیزلی و مک‌ماهون، ۲۰۰۱ به نقل از فای، ۲۰۱۶؛ آسکا، ۲۰۰۵ به نقل از آکلسون، ۲۰۱۷؛ آسکا، ۲۰۱۷). در هر حال، خدمات مشاورهٔ مدرسه در کشورهای زیادی در حال رشد و توسعه است (آماتی^۱ و کلارک، ۲۰۰۴ به نقل از خنسا^۲، ۲۰۱۵؛ شی و همکاران، ۲۰۱۴) و راهنمایی و مشاوره در مدارس کشور در اسناد تحولی ملی دارای زیرساخت‌های لازم برای رشد و توسعه است.

می‌توان گفت، برای تأمین و تبیین جایگاه راهنمایی و مشاورهٔ مدرسه در ایران، توجه به جنبهٔ حرفه‌ای بودن، فلسفهٔ هماهنگی، تربیت حرفه‌ای، حیطه‌های رشدی، نقش مشاوران و مشارکت مربیان تحول‌گرا، رهبری جو‌روانی - اجتماعی مدرسه و همچنین، تضمین فراگیری خدمات برای همهٔ دانش‌آموزان در مدرسه، اساسی است. منطبق با یافته‌های این پژوهش، امکان مدیریت و راهبری برنامه‌ای اثربخش مشاورهٔ مدرسه، نقش آفرینی دانشگاه‌ها در بازنگری برنامهٔ درسی و تربیت مشاور مدرسه و زمینهٔ کنشگری علمی، بیش از گذشته، مورد نیاز است.

مشاوران مدرسه لازم است از طریق اجرای برنامهٔ جامع مشاورهٔ مدرسه و ایفای نقشی فعال در محیط اجتماعی، زمینهٔ حمایت و همکاری بازیگران و ذی‌نفعان مدرسه را برای گسترش عدالت و دسترسی همهٔ دانش‌آموزان به تجربه‌های آموزشی - تربیتی رشدی، فراهم کنند. حمایت از محیط امن یادگیری و کمک به حفظ حقوق انسانی همهٔ اعضای اجتماع مدرسه مهم است. مشاور در پاسخ به نیاز تمام دانش‌آموزان تحت پوشش خود از طریق برنامه‌های پیش‌گیری و مداخله‌ای فرهنگ‌محور که بخشی از برنامهٔ جامع تمام-ساختی مدرسه است، پشتیبانی می‌کند. در این پژوهش همانند سایر تحقیقات کیفی در تعمیم نتایج، باید جانب احتیاط رعایت شود. همچنین، تعدد اسناد و ادبیات متفاوت و گاهی متناقض در تفسیر مضامین از محدودیت‌های دیگر این پژوهش به‌شمار می‌رود. پیشنهادهای پژوهشی مبتنی بر نتایج تحقیق برای وزارت آموزش و پرورش آن

1. Amatea
2. Khansa

است که ضمن استفاده از یافته‌های مبتنی بر مضامین استخراج شده (جدول ۲) در برنامه‌ریزی و پیگیری یکپارچه موضوع، نسبت به تدوین و اجرای برنامه جامع مشاوره مدرسه اقدام کند. شورای عالی آموزش و پرورش نیز در تصویب و استقرار نظام راهنمایی و مشاوره اهتمام لازم و وافی را به عمل آورد. دولت (سازمان اداری و استخدامی و برنامه و بودجه کشور) در زمینه تأمین منابع از جمله تخصیص ردیف استخدامی برای به کارگیری مشاوران حرفه‌ای تحول آفرین در مدارس برای پاسخ به نیاز دانش آموزان مبتنی بر اسناد تحولی (به ویژه زیر نظام تربیت معلم و تأمین منابع انسانی)، اولویت قائل شود.

منابع

- احمدی، س. ا. (۱۳۸۹). *مبانی و اصول راهنمایی و مشاوره*. تهران: سمت.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰ الف). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. تهران: شورای عالی آموزش و پرورش.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰ ب). *مبانی نظری سند تحول بنیادین*. تهران: شورای عالی آموزش و پرورش.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۸۹). *بنیان نظری تحول راهبردی در نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران*.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱). *برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۵). *برنامه زیرنظام تأمین فضا، تجهیزات و فناوری نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی*.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۶). *برنامه زیرنظام پژوهش و ارزشیابی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی*.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۶). *برنامه زیرنظام راهبری و مدیریت نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی*.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۷). *برنامه زیرنظام تأمین و تخصیص منابع مالی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی*.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۸). *برنامه زیرنظام تربیت معلم و تأمین منابع انسانی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی*.
- فولادی، ع. (۱۳۹۵). *واکای سیر تحول و چالش‌های مشاوره در آموزش و پرورش ایران*. پژوهش‌های مشاوره، ۱۵ (۵۷)، ۱۲۱-۱۴۹.
- فولادی، ع. (۱۳۹۷). *نظام راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش: نگاهی تحلیلی به هدایت تحصیلی*. رشد مشاور مدرسه، ۴ (۲)، ۴۶-۵۳.
- فولادی، ع.، و کلانتر هرمزی، آ. (۱۳۸۸). *برنامه آموزشی همیار مشاور (ویژه دانش آموزان)*. تهران: وراي دانش.

کاوایانی، ح.، نوری‌زاده، م.، پورناصح، م.، و میرحیدری، س.ق. (۱۳۸۱). جایگاه مشاوران مدارس و موانع مشاوره: نقد کیفی. *تازه‌های علوم شناختی*، ۴(۱)، ۶۷-۷۴.

گیسون، ر.، و میشل، م. (بی‌تا). *زمینه مشاوره و راهنمایی*. ترجمه ب. ثنایی (سرپرست و ویراستار)، س.ا. احمدی، س. حسینیان، ح. پ. شریفی و س. علاقیند (۱۳۸۶). تهران: رشد.

نورانی‌پور، ر. (۱۳۸۷). *مروری بر وضعیت راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش ایران*. مجموعه مقالات هفتمین سمینار انجمن مشاوره ایران. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.

- Ackelson, D. (2017). Washington State Comprehensive School Counseling and Guidance Program Model. Office of Superintendent of Public Instruction.
- American School Counselor Association (2012). *The ASCA National Model: A framework for school counseling programs* (3rd ed.). Alexandria, VA: Author.
- American School Counselor Association (2014). *Mindsets and Behaviors for Student Success: K-12 College- and Career-Readiness Standards for Every Student*. Alexandria, VA: Author.
- American School Counselor Association (2016). *The Role of the School Counselor*. Retrieved from <https://www.schoolcounselor.org/administrators/role-of-the-school-counselor>.
- American School Counselor Association (2017). *The School Counselor and Comprehensive School Counseling Programs*. (Adopted 1988; revised 1993, 1997, 2005, 2012, 2017). www.schoolcounselor.org
- American School Counselor Association (2019). *ASCA School Counselor Professional Standards & Competencies*. Alexandria, VA: Author. 1101KingSt., Suite310, Alexandria,VA22314.
- American School Counselor Association (2019). *ASCA Standards for School Counselor Preparation Programs*. Retrieved from <https://www.schoolcounselor.org/school-counselors/standards/asca-school-counselor-preparation-program-standard>.
- American School Counselor Association (2020). *Teachers, administrators and school counselors collaborating to achieve high academic standards: College and Career Readiness for All A Handbook for Using Noncognitive Skills to Improve Student Success*. Retrieved from <https://www.schoolcounselor.org/>.
- Bain, S.F. (2012). School Counselors: A Review of Contemporary Issues. *Research in Higher Education Journal*. ERIC_EJ1064655.
- Bardhoshi, G., & Duncan, K. (2009). Rural school principals' perceptions of the school counselor's role. *The Rural Educator*, 30(3), 16-24.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, 2, 77-101.
- Dickson, S. (2016). *College and Career Readiness School Counseling Program Model*. Utah State Board of Education, (2nd Edition).
- Fezler, B., & Brown, C. (2011). *The International Model for School Counseling Programs*. Sponsored by AASSA and the U.S. State Department Office of Overseas Schools.
- Flaherty, T. F., Soderberg, L., & Guarino, J. E. (2005). *The Rhode Island framework for comprehensive K-12 school counseling programs*. the Rhode Island School Counselor

- Association, Rhode Island School-to-Career and the Rhode Island Department of Education.
- Fye, H. j. (2016). The Impact of Implementing the American School Counselor Association (ASCA) National Model and Related Factors on School Counselors' Level of Burnout. the Kent State University College of Education, Health, and Human Services.
- Guest, G., MacQueen, K. A., & Namey, E. E. (2011). Applied Thematic Analysis. Sage Publications Inc.
- Guest, G., Namey, E. E., & Mitchell, M. (2013). Qualitative Research: Defining and Designing (pp. 1-40). Sage.
- Johnson, D. Y., & Dinnall, E. S. (2009). Comprehensive School Counseling Program Guide. Springfield Public Schools. The Public Schools of Springfield, Massachusetts. Springfield School Committee Policy.
- Kasturirangan, k., et al. (2019). Draft National Education Policy 2019. the Ministry of Human Resource Development, Government of India.
- Khansa, R. (2015). Teachers' Perceptions toward School Counselors in Selected Private Schools in Lebanon. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Volume 185-pages 381-38. (3rd World Conference on Psychology and Sociology, WCPS-2014).
- Landers, P. A., Adorno, D., Aleman, N. M., Silano, M. M., Turek, W. (2008). *Comprehensive School Counseling: A Guide to Comprehensive School Counseling Program Development*. State of Connecticut State Board of Education. Publications Unit: Matt Falconer, Editor; Deborah Koval, Designer.
- National Board for Professional Teaching Standards (NBPTS) (2016). School Counseling Standards. First Edition for school counselors of students ages 3-18+. National Board Certified Teacher, National Board Certification .www. Boardcertifi-edteachers .Org.
- Nelson, M. D. (2011). The School Counselor's Guide. Routledge.
- Pyne, J. R. (2011). Comprehensive School Counseling Programs, Job Satisfaction, and the ASCA National Model. *Professional School Counseling*, 15, 2 , 88-97.
- Shi, Q., Liu, X., & Leuwerke, W. (2014). Students' Perceptions of School Counselors: An Investigation of Two High Schools in Beijing, China. *The Professional Counselor*, Vol. 4, Issue 5, 519-530.
- Torunoğlu, H., & Gençtanırım, D. (2015). The perceptions of school counselors about the counseling and guidance programs of vocational high schools. *Social and Behavioral Sciences*, 174, 368-376.
- Unger, D. L. (2017). Predictors of Job Satisfaction in Recognized American School Counselor Association National Model Programs. Ph.D., Kent State University.
- Ziomek-Daigle, J., Goodman-Scott, E., Cavin, J., & Donohue, P. (2016). Integrating a Multi-Tiered System of Supports With Comprehensive School Counseling Programs. *The Professional Counselor*, 6(3), 220-232.